

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ І КОРУПЦІЯ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ ДЕРЖАВИ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

МОМОТЕНКО Тамара Дмитрівна - кандидат юридичних наук, Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, м. Київ

У статті розкривається співвідношення та взаємозв'язок корупції та організованої злочинності у правоохоронних органах держави.

Ключові слова: *корупція, корупційна злочинність, організована злочинність, організовані злочинні угруповання, правоохоронні органи.*

Постановка проблеми

У порівнянні з 90-ми роками ХХ століття, які запам'яталися пересічним громадянам масовою активізацією діяльності злочинних угруповань насильницького спрямування, рекетом, вбивствами на замовлення, поширенням шахрайства з фінансовими ресурсами, контрабанди, нелегальної міграції й торгівлі людьми, організована злочинність в Україні якісно змінилася. Ці зміни обумовлені утвердженням усе більш організованих форм злочинної діяльності, її зосередженням переважно у сфері економіки, легалізацією окремих проявів злочинного промислу та активним використанням, завдяки корумпованим зв'язкам, можливостей офіційних владних, зокрема правоохоронних, структур.

Втім, основною метою організованої злочинності, у тому числі в правоохоронних органах, завжди було і залишається отримання надприбутків, а всі інші прояви цього явища похідні, спрямовані на захист власних інтересів злочинців, забезпечення особистої безпеки, недоторканості і примноження капіталу та вирішення інших побічних питань.

Основними причинами існування та поширення організованої злочинності в пра-

воохоронних органах України є економічна і політична нестабільність суспільства, високий рівень правового нігілізму, що охопив значні верстви населення, недоліки в функціонуванні правоохоронної системи та надзвичайне поширення корупції.

Так, за даними індексу сприйняття корупції, який складається впливовою міжнародною організацією Transparency International, Україна у загальносвітовому рейтингу опустилася на 144 місце. Серед країн Європи за показниками поширення корупції Україна посідає передостанні місця, а в рейтингу економічних свобод перебуває на останньому місці у Європі та в останній десятці країн світу, де проводилися ці дослідження.

Корумповані відносини в Україні все більше витісняють правові й етичні взаємовідносини між людьми, з аномалії перетворюючись на норму поведінки. Цей негативний чинник серйозно поглиблює кризу довіри до держави, її владних структур, правоохоронної і судової системи, зводить нанівець їх авторитет, сприяючи значному послабленню принципу верховенства закону і загрожуючи національній безпеці України.

Суспільна небезпечність корупції у контексті організованої злочинності полягає у тому, що вона є умовою існування останньої, складовим чинником її стратегії і тактики, захисним механізмом. Корумповані чиновники та правоохоронці сприяють не тільки безпеці організованої злочинної діяльності, а й створюють режим найбільшого сприяння для протиправних комерційних операцій та

усувають перешкоди, коли доводиться мати справу з державними установами.

Достатньо наочними є результати соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, які свідчать, що понад 45% співробітників правоохоронних органів є корумпованими або схильними до вчинення корупційних правопорушень [1]. Такий рівень корумпованості правоохоронної системи дозволяє представникам організованої злочинності не афішувати свою діяльність та уникати зайвої уваги і реакції як з боку офіційних державних, зокрема правоохоронних, органів, так і засобів масової інформації та громадськості.

Видатки на підтримання корумпованих зв'язків розглядаються лідерами організованої злочинності як необхідний і надзвичайно прибутковий вклад капіталу. Завдяки йому тандем, що формувався з представників організованої злочинності, корумпованих чиновників та правоохоронців, майже легально намагається контролювати чимало аспектів державного життя і навіть впливати на нього, причому досить законними зовні методами, лобіюючи через офіційні виконавчі структури свої особисті інтереси, видаючи їх за державні чи національні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

До проблематики корупційної та організованої злочинності в аспекті їхнього взаємозв'язку у своїх роботах звертались Багрій-Шахматов Л.В., Даньшин І.Н., Жовнір О.З., Зубов Ю., Мельник М. І., Кальман О., Кваша О.О., Костенко О. М., Невмержицький Є. В., Бусол О. Ю., Гуров А.І., Філімонов О.В., Аркуша Л. І. та інші дослідники. Тому метою даної статті є аналіз їхніх напрацювань та розкриття співвідношення та взаємозв'язку корупції та організованої злочинності у правоохоронних органах держави.

Виклад основного матеріалу

Про органічний зв'язок корупції та організованої злочинності свідчить також той факт, що найвпливовіші міжнародні організації, формулюючи рекомендації підвищен-

ня ефективності боротьби з організованою злочинністю, особливу увагу приділяють протидії корупції. Наприклад, у Рамковій Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року безпосередньо при визначенні цього поняття вказується на те, що корупція є одним із трьох основних засобів (два інші – насильство і залякування), які дають можливість лідерам організованої злочинності отримувати прибуток, контролювати території, зовнішні та внутрішні ринки, продовжувати свою злочинну діяльність і проникати в легальну економіку [2, с. 70].

Ю. Зубов вважає, що, констатуючи тісний зв'язок корупції та організованої злочинності їх, все-таки не слід розглядати як одне ціле або як обов'язковий структурний елемент один одного. Корупція, як і організована злочинність, можуть розглядатися і як самостійні соціальні явища. Так, організоване злочинне угруповання чи організація цілком можуть існувати і без корумпованих зв'язків, але їх відсутність суттєво ускладнює функціонування таких злочинних формувань і навіть унеможливує вчинення окремих видів злочинів. Це свідчить про взаємний вплив і взаємозалежність корупції й організованої злочинності, їх переплетення, про те, що вони живлять один одного та сприяють взаємному розвитку [3, с. 70-74].

Результати проведених кримінологічних досліджень дозволяють дійти до висновку, що поширення корупції неодмінно призводить до зростання організованої злочинності, а якісний і кількісний розвиток останньої неодмінно тягне за собою збільшення кількості корупційних правопорушень і підвищення небезпечності їх характеру. Можна стверджувати, що у своєму розвитку корупція й організована злочинність ідуть назустріч одне одному і неодмінно зустрічаються на певному етапі свого розвитку, а, зустрівшись, інтегрують свої зусилля, суттєво збільшуючи існуючий злочинний потенціал. Цей рух є вигідним для обох сторін, і далеко не завжди ініціатива в ньому належить організованим злочинним угрупованням [4, с. 7-14].

Як свідчать результати правозастосовної практики, окремі представники органів державної влади, місцевого самоврядування та

правоохоронних органів самі шукають контактів з кримінальними елементами, щоб до рожче продати свої послуги [5, с. 188-190].

У свою чергу, проникнення представників організованої злочинності до органів влади і місцевого самоврядування сприяє формуванню олігархічних кланів, що є потужним імпульсом для тотального коруптування владних структур та правоохоронних органів.

Для досягнення своєї мети представники організованої злочинності використовують такі корупційні засоби, як:

- підкуп представників влади та правоохоронних органів;
- вирішення їх особистих питань, фінансування виборчих кампаній окремих політичних діячів, діяльності політичних партій, інших громадських організацій або надання так званої «спонсорської допомоги» правоохоронним органам;
- проникнення у владу шляхом висування своїх представників на різні посади, у тому числі виборні, у структурах державної влади, органах місцевого самоврядування та правоохоронних органах.

Порівнюючи організовану злочинність зі звичайною можна дійти до наступного висновку: якщо звичайна злочинність наступає на суспільство, діючи проти його інститутів, у тому числі і держави, то організована злочинність у цьому наступі прагне спиратися на інститути держави і суспільства, використовувати їх у своїх цілях. Це використання значною мірою здійснюється за допомогою встановлення і поширення корумпованих відносин.

З огляду на викладене, терміни «корупція» і «організована злочинність» в офіційних документах нашої держави, у тому числі законодавчих та інших нормативно-правових актах, переважно вживаються поряд, ідуть в одному синонімічному ряду. Зазвичай для протидії їм пропонується один і той самий комплекс заходів, а в якості суб'єктів протидії визначені одні й ті самі правоохоронні органи або їх спеціальні підрозділи.

Досліджуючи проблеми протидії організованій злочинності і корупції, О.М. Костенко дійшов до висновку, що сучасна вітчизняна організована злочинність є зло-

чинністю кризового типу, яка породжена, з одного боку, соціальною кризою в Україні, а з іншого – будучи її породженням, створює сприятливий ґрунт для поглиблення кризи. Як стверджує вчений, вивести країну з соціальної кризи можна лише розірвавши це «зачароване коло», бо якщо його не розірвати, то будь-які реформи в Україні – політичні, економічні, правові, морально-етичні тощо – приречені на невдачу. Саме це ми, на жаль, зараз й спостерігаємо, так як злочинність кризового типу має властивість зводити нанівець будь-які добрі наміри реформаторів.

О.М. Костенко вважає, що найнебезпечніший руйнівний вплив все-таки справляє саме корупційна злочинність. При цьому, її кількісна характеристика має другорядне значення, у порівнянні з якісними показниками, які здатні звести нанівець будь-які реформи. Учений звертає увагу на те, що, на жаль, ця відкрита кримінологічною наукою закономірність нині не враховується, у зв'язку з чим усі спроби вивести Україну з кризи є проявами волюнтаризму й утопізму [6].

О.Ю. Бусол вважає, що досить часто прояви корупції набувають організаційних форм, що зближує її з організованою злочинністю [7, с. 115-117]. Її точку зору поділяє низка інших вчених, які корупцію й організовану злочинність розглядають в одному контексті, як надзвичайно близькі за змістом явища. Зокрема О.І. Гуров та О.В. Філімонов вважають, що корупцію й організовану злочинність можна розглядати як одне ціле або ж як структурний елемент одного щодо іншого [8, с. 33-36; 9; 10, с. 36].

На думку Л.І. Аркуші, використання корумпованих зв'язків є обов'язковим елементом у діяльності формувань, які спеціалізуються на вчиненні злочинів у сфері економіки [11].

Такої ж позиції дотримується О.Г. Кальман, який стверджує, що організована злочинність у сфері економіки фактично не може існувати без підтримки і тісної взаємодії з владними структурами. На його думку, в українських умовах це значною мірою обумовлено потребою легалізації значних сум грошей, здобутих організованими злочинними угрупованнями в процесі своєї злочинної діяльності [5, с. 188-190].

Такий висновок фактично підтверджується результатами проведених О.О. Квашою досліджень, відповідно до яких близько 90% організованих злочинних утворень у сфері економіки мають корумповані зв'язки у владно-управлінських структурах та правоохоронних органах.

При цьому названий вчений стверджує, що корупція якісно змінює організовану злочинність, дозволяє останній зміцнювати свої позиції в суспільстві, державі, політизує її. Межі між корупційною та іншою діяльністю організованих злочинних угруповань вищого рівня практично не існує. Широке розповсюдження корупції призводить до розвитку та вдосконалення організованої злочинності, а якісне і кількісне зростання останньої, у свою чергу, призводить до збільшення кількості корупційних проявів та підвищення небезпечності її характеру. Тому заходи протидії корупції та організованій злочинності, на думку О.О. Кваші, можуть і повинні поєднуватися, застосовуватися в комплексі [12, с. 335-342].

Корупцію, як неодмінний елемент організованої злочинності, одну із її основних ознак, визнають Л.В. Багрій-Шахматов, Є.В. Невмержицький та інші науковці [13; 14]. Ця точка зору поділяється низкою західноєвропейських фахівців.

На думку І.М. Даньшина, М.І. Мельника та інших науковців організовані угруповання не можуть існувати без сприяння корумпованих представників державних, господарських, правоохоронних та контролюючих органів. У даному разі йдеться не про співучасть останніх у конкретному злочині, а в потенційній можливості вчиняти дії або утримуватися від дій, вигідних учасникам цих угруповань, про непряме сприяння ним, прихильне до них ставлення [15; 16].

Стверджуючи про тісний зв'язок корупції та організованої злочинності, О.З. Жовнір розглядає це поняття як одне ціле або як обов'язковий структурний елемент одного (переважно корупцію як елемент організованої злочинності). Втім, на його думку, корупцію, як і організовану злочинність, все-таки можна розглядати і як самостійні соціальні явища [17, с. 328].

Наведені вище позиції вчених дозволяють констатувати нерозривний зв'язок ко-

рупції й організованої злочинності, однак не дають однозначної відповіді на низку питань щодо взаємозв'язку та співвідношення цих явищ.

Визначаючи таку ознаку організованої злочинності, як корупція, відмітимо, що не кожне організоване злочинне угруповання має у своєму розпорядженні прямі кримінальні зв'язки і контакти з представниками органів державної влади або правоохоронних чи судових органів. Хоча у кримінальному середовищі існують фахівці, які спеціалізуються саме на встановленні таких зв'язків. Зазвичай мета у встановленні таких зв'язків та використання представниками організованих злочинних угруповань можливостей корупції полягає у тому, щоб:

- забезпечити надійне прикриття з боку владних структур злочинної діяльності організованих злочинних об'єднань;
- проникнути або розширити свою присутність у легальній економіці, політиці, правоохоронній та інших сферах;
- взяти під свій контроль найважливіші й найбільш прибуткові сфери соціального життя;
- створити систему нейтралізації соціального контролю над організованою злочинністю і забезпечення ухилення від передбаченої законом відповідальності лідерів та інших членів злочинних угруповань;
- лобіювати свої інтереси в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, правоохоронній та судовій системах;
- використовувати владні можливості для розправи зі своїми конкурентами по злочинній діяльності.

Отже, корупцію й організовану злочинність необхідно розглядати як органічно пов'язані, але водночас самостійні соціальні явища, які здійснюють вплив на розвиток один одного.

Сьогодні злиття чиновників та правоохоронців і криміналу в окремих сферах стало настільки тісним, як правильно вважає О.Ю. Бусол, що злочинці виконують офіційні функції в державному апараті, будучи одночасно членами злочинного угруповання [7, с. 119]. Це зумовлено особливістю організованої злочинності застосовувати усі форми та методи для того, щоб спиратися на інститути

держави і суспільства, використовуючи їх у своїх цілях, зокрема, за допомогою корумпованих відносин. При цьому, корупція якісно змінює організовану злочинність, дозволяє їй не тільки існувати, а й зміцнювати свої позиції у суспільстві.

Сучасна організована злочинність намагається проникнути у сферу політики, політизуватися. Під політизацією організованої злочинності розуміється усвідомлення представниками організованих злочинних угруповань власних політичних інтересів, відмінних від інтересів інших соціальних прошарків, постановка політично значущих завдань. Тобто, сучасна організована злочинність досить часто має не лише економічну (одержання надприбутків, контроль за певними галузями економіки, регіонами, окремими підприємствами тощо), а й політичну мету – отримання владних можливостей для лобіювання своїх інтересів та політичного забезпечення злочинної діяльності.

Лобіювання є одним із показників політизації організованої злочинності – воно може здійснюватися як за допомогою її представників, які спеціально проникли до влади, так і шляхом підкупу інших службовців. У свою чергу, організована злочинність істотно впливає на розвиток корупційних процесів, економічно, фінансово та іншим чином стимулює появу нових, більш небезпечних проявів корупції.

Викладене дозволяє стверджувати, що корупція щодо організованої злочинності виконує три основні функції:

- 1) формує захисний механізм організованої злочинності;
- 2) виступає одним з основних засобів досягнення основних цілей злочинної діяльності організованих злочинних угруповань;
- 3) є формою легалізації організованої злочинності, яка дозволяє представникам організованих злочинних угруповань набути легальний соціальний статус (парламентаря, високопоставленого чиновника, громадського діяча, правоохоронця тощо), а також легалізувати доходи, здобуті злочинним шляхом.

Досліджуючи окреслену проблему, О. О. Огородник виділив конкретні ознаки прояву організованої злочинності, що супроводжується корумпованими ознаками, зокрема:

- складний спосіб учинення злочинних дій та забезпечення безпеки для конкретних учасників їх скоєння при участі в них декількох виконавців із чітким розподілом ролевих функцій;

- характер спрямованості злочинних акцій, пов'язаних із одержанням значних фінансових коштів або товарно-матеріальних цінностей;

- ретельно продуманий (не випадковий) вибір об'єктів злочинного посягання;

- специфічне поведження затриманих підозрюваних осіб (наприклад, відмова від дачі показань, що супроводжується погрозами слідчому тощо);

- часта відсутність свідків чи їх повна «неінформованість», нещирість потерпілих, свідків та інших учасників процесу;

- швидке «спрацювання» захисних засобів, характерних саме для організованих злочинних угруповань, які мають корумповані зв'язки, групи безпеки, «своїх» адвокатів (спроби підкупу або погроз слідчому і його близьким, тиск на слідчого з боку «впливових» осіб тощо) і т. ін. [18, с. 154].

У контексті викладеного відзначимо, що організованому злочинному угрупованню складніше приховати свою діяльність, ніж окремим злочинцям. Можна стверджувати, що злочинне угруповання не приховує свою діяльність, а блокує реакцію держави на прояв своєї діяльності за допомогою корупції. Визначаючи корупцію однією із складових організованої злочинності, вчені розглядають її як засіб забезпечення державними службовцями, зокрема правоохоронцями, «даху» кримінальним структурам і форму взаємодії та зрощування політичної та економічної еліти зі злочинним світом [19, с. 119].

Висновки

Стосовно співвідношення двох явищ, що розглядаються, можна дійти до висновку, що корупція виступає засобом зрощення організованих злочинних угруповань з правоохоронними органами та владними структурами, криміналізації влади і політизації злочинності. У зв'язку з цим, як правильно вважає М.І. Мельник, заходи з протидії корупції і організованій злочинності можуть певною мірою поєднуватися, застосовувати-

ся в комплексі, але розробляти і реалізовувати їх необхідно з урахуванням особливостей кожного з цих явищ [16, с. 100].

Підсумовуючи викладене відзначимо, що питання про вплив корупції на поширення організованої злочинності є важливим не лише з теоретичної точки зору, а має і прикладний характер. З'ясування цього аспекту впливає на розуміння сутності як корупції, так і організованої злочинності, а отже, і на визначення стратегії і тактики протидії їм, розроблення й реалізацію системи заходів для виявлення і документування конкретних проявів корупції та протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, у тому числі в системі правоохоронних органів України.

Література

1. Закон України від 14 жовтня 2014 №1699-VII «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки».
2. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію // Упоряд.: М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький, Л. М. Доля та ін. – К.: Школяр, 1999. – 440 с.
3. Зубов Ю. Щодо зв'язку між організованою злочинністю та корупцією / Ю. Зубов // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 12. – С. 70-74
4. Мельник М. І. Корупція й організована злочинність: проблема співвідношення / М. І. Мельник // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 3. – С. 7-14.
5. Кальман О. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки / О. Кальман // Вісник Академії правових наук. – Х., 1997. – № 4. – С. 188-190.
6. Костенко О. М. Наука проти злочинності, Концепція «активної юстиції» / О. М. Костенко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gaseta.dt.ua/LAW/nauka_protiv_zlochinnosti_konstsepsiya_aktivnoyi_yustitsiyi.html.
7. Бусол О. Ю. Протидій корупційній злочинності в Україні в сучасний період: монографія / О. Ю. Бусол. – К.: Ін Юре, 2014. – 564 с.
8. Гуров А. И. От эмоций к фактам. Взгляд на проблему организованной преступности / А. И. Гуров // Социалистическая законность. – 1988. – № 10. – С. 33-36.
9. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М., 1990. – 000 с.
10. Филимонов О. В. / О. В. Филимонов // Коррупция в России: состояние и проблемы: матер. науч.-практ. конф. (26 марта 1996 г.). – М., 1996. – С. 35-39.
11. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л. І. Аркуша; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 19 с.
12. Кваша О. О. Корупція та організована злочинність: обґрунтування взаємозв'язку / О. О. Кваша // Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2010. – Вип. 21. – С. 335-342.
13. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса : Латстар, 2001. – 530 с.
14. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : моногр. / Є. В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
15. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку / И. Н. Даньшин. – Х.: Право, 1998. – 268 с.;
16. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : моногр. / М. І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 400 с.
17. Жовнір О. З. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції в сучасному суспільстві / О. З. Жовнір // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 21. – С. 323-330.
18. Огородник О.О. Корупція – тягар на етапі розвитку української державності / О.О. Огородник // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 10. – С. 153-155.
19. Аркуша Л. Коррупция – элемент организованной преступной деятельности / Л. Аркуша // Юридический вестник. – 2000. – № 2. – С. 118-121.